Załącznik do uchwały Nr 10/2012
Zgromadzenia Ogólnego PAN
z dnia 13 grudnia 2012 r.

Kodeks Etyki Pracownika Naukowego

Komisja do spraw etyki w nauce
2012

Spis treści

1. PREAMBUŁA 4
2. UNIWERSALNE ZASADY I WARTOŚCI ETYCZNE W PRACY NAUKOWEJ. 5
3. DOBRE PRAKTYKI W BADANIACH NAUKOWYCH 6
3.1 Praktyki dotyczące postępowania z danymi naukowymi 7
3.2 Praktyki dotyczące procedur badawczych 7
3.3 Praktyki autorskie i wydawnicze 8
3.4 Praktyki dotyczące recenzowania i opiniowania 9
4. NIERZETELNOŚĆ W BADANIACH NAUKOWYCH 9
4.1 Rażące przewinienia 9
4.2 Inne niewłaściwe zachowania 10
4.3 Ogólne zasady postępowania w przypadku wykrycia nierzetelności. 10
5. ZAŁĄCZNIKI 11
Załącznik 1. Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach o naruszenie zasad rzetelności w nauce. 11
1. Tryb zgłaszania zarzutu. 11
2. Postępowanie wyjaśniające 11
3. Postępowanie dyscyplinarne 12
4. Opinie Komisji do spraw etyki w nauce 12
Załącznik 2. Praktyki dotyczące współpracy międzynarodowej 13

1. PREAMBUŁA

1. Niniejszy Kodeks opiera się na podstawowych ogólnych zasadach etyki, uznanych w naszym kręgu kulturowym za naturalne i powszechnie obowiązujące. Uznanie tych zasad zostało przyjęte jako fundament, bez potrzeby analizy źródła tego przeświadczenia. Za podstawowe zasady etyki uznaje się tu poszanowanie godności człowieka oraz życia we wszystkich jego przejawach, prawdomówność, uczciwość, obowiązek przestrzegania przyjętych zobowiązań oraz uznanie prawa do wolności przekonań i prawa własności. Należy uznać, że strażnikiem i sędzią w sprawach etycznych jest indywidualne sumienie oraz sumienie zbiorowe.

2. Wartości etyczne, standardy rzetelności naukowej oraz dobre praktyki w nauce uwydatniają etyczną i społeczną odpowiedzialność naukowców. Podkreślając społeczno-etyczny kontekst badań oraz problemy dotyczące rzetelności w nauce, należy rozróżnić ich dwie kategorie: te, które odnoszą się do samej nauki i jej rzetelności oraz te, które wynikają ze związków nauki ze społeczeństwem. Nie ma, rzecz jasna, idealnej granicy podziału pomiędzy tymi kategoriami. Pytania etyczne pojawiają się wtedy, gdy naukę rozpatruje się właśnie w szerszym, społecznym kontekście. Naukowcy muszą być bowiem świadomi swej szczególnej odpowiedzialności względem społeczeństwa i dobra ogółu ludzkości.

3. Kodeks etyki pracownika naukowego prezentuje zasady samoregulacji społeczności naukowej, która wprowadza je w przeświadczeniu, że podstawowym obowiązkiem środowiska naukowego jest przestrzeganie ustalonych przez siebie zasad i cnót pracy naukowej. Kodeks definiuje kryteria właściwej praktyki w prowadzeniu pracy badawczej oraz ustanawia procedury dla postępowań, które należy stosować w przypadku ujawnienia zagrożenia rzetelności w nauce.
Kodeks ten obejmuje wszelką pracę naukową, niezależnie od miejsca jej wykonywania.

4. Wysokie standardy rzetelności i skrupulatne przestrzeganie właściwego dla nauki systemu wartości muszą stanowić nieodłączny atrybut pracy naukowej, której główną inspiracją jest pogłębianie potwierdzonej wiedzy i poszerzanie jej horyzontu poza granice tego, co jest już znane a także dzielenie się nią z innymi. Zachowywanie tych standardów ma zasadnicze znaczenie nie tylko dla utrzymania wewnętrznej spójności nauki, ale i dla jej społecznego autorytetu i wiarygodności. System nauki jest szczególnie wrażliwy na najmniejszy nawet przejaw nieuczciwości, a prowadząc badania naukowe lub je wykorzystując, wciąż opieramy się na świadectwie innych, w związku z czym powinniśmy mieć do tego świadectwa zaufanie.

5. Nauka, obejmująca swym zakresem nauki ścisłe, przyrodnicze, społeczne i humanistyczne, stanowi usystematyzowaną wiedzę uzyskiwaną przez obserwację i eksperymentowanie, badanie i rozmyślanie. Chęć zrozumienia otaczającego nas świata, jak również poznania umysłu człowieka i jego wytworów, zakorzeniona jest głęboko w ludzkiej naturze i mimo, że pomiędzy dyscyplinami nauki występują niejednokrotnie bardzo istotne różnice zarówno w zakresie stosowanych metod, jak i przyjętych praktyk, to wszystkie nauki posiadają podstawową cechę wspólną: opierają się na racjonalnej argumentacji i przedstawianiu sprawdzalnych dowodów materialnych lub rozumowych, a więc polegają na obserwacji przyrody lub ludzi oraz badaniu ich działań i wytworów.

6. Nauka nie jest działaniem, które może być prowadzone w odizolowaniu. Badań i dociekań naukowych nie da się bowiem uprawiać bez czerpania z pracy poprzedników. Wymagają one ponadto dyskusji i współpracy z innymi naukowcami. Współpraca ta musi być otwarta na świat, gdyż nauka

stanowiąc dobro globalne, nie posiada narodowości. Ponadto to właśnie szerokie środowisko naukowe decyduje o adekwatności przyjmowanych metod badań, a zarazem weryfikuje wiarygodność wyników i odkryć. Badania naukowe przyczyniają się do poszerzenia wiedzy tylko wtedy, gdy ich wyniki zostaną zaprezentowane w sposób pozwalający na ich powtórzenie, a postawione hipotezy zostaną ocenione przez innych. Postęp w nauce jest więc ściśle uwarunkowany sprawnym i szybkim przekazywaniem informacji między kolegami-naukowcami oraz dobrze działającym systemem *peer-review*. Dlatego podstawowe standardy stosowane w prowadzeniu badań i publikowaniu ich wyników muszą być wspólne dla całej, międzynarodowej społeczności naukowej.

7. Nauka ma silny, dwukierunkowy związek ze światem zewnętrznym. Nie tylko siły społeczne i polityczne wpływają na podejmowane kierunki badań, ale również nauka sama z siebie wywiera ogromny wpływ na rozwój cywilizacyjny i społeczny, chociaż jej wyniki mogą być i były niejednokrotnie spożytkowane niewłaściwie. Obowiązkiem naukowców jest uczynienie wszystkiego, co jest w ich mocy, by prowadzone przez nich badania służyły ogólnemu dobrobytowi ludzkości i dobru społeczeństwa.

8. Presja światopoglądowa bądź polityczna, interes ekonomiczny czy finansowy mogą się przyczynić do pojawienia się w działalności naukowej korupcji i jej uzależnienia od pozanaukowych wpływów. Dlatego też, dla utrzymania wiarygodności nauki pracownicy naukowi muszą strzec swej bezinteresowności i dbać o to, aby pozostać zawsze niezależnymi oraz bezstronnymi i zachować swobodę stosowania uznanych wspólnie praw i kryteriów. Jednocześnie należy być świadomym, że naukowcy działają w kontekście ograniczonym przez wartości, to znaczy, że wybór przedmiotu badań i stawiane hipotezy, sposób gromadzenia danych i wpływ dokonanych odkryć na społeczeństwo, wszystko to odnosi się do etycznego i społecznego kontekstu, w którym nauka funkcjonuje.

9. Kodeks etyki pracownika naukowego nie zajmuje się szerszym, społeczno-etycznym kontekstem nauki, lecz skupia wyłącznie na odpowiedzialnym i rzetelnym prowadzeniu badań. Ma służyć utrzymywaniu integralności nauki, przez stosowanie zasad dobrej praktyki naukowej.

2. UNIWERSALNE ZASADY I WARTOŚCI ETYCZNE W PRACY NAUKOWEJ

Podstawowe, uniwersalne zasady i wartości etyczne, na których opiera się integralność i wiarygodność nauki odnoszą się do przedstawicieli wszystkich, bez wyjątku, dyscyplin naukowych. Ich przestrzegania należy wymagać od naukowców, od instytucji w których prowadzą oni badania, a także tych, które finansują badania i zajmują się organizacją życia naukowego, zarówno w ich relacjach wzajemnych, jak też w kontaktach ze światem zewnętrznym.

Do tych uniwersalnych zasad należą:

1) **sumienność** w prezentowaniu celów i intencji zamierzonych czy prowadzonych badań, w przedstawianiu metod i procedur badawczych oraz interpretacji uzyskanych wyników, a także w przekazywaniu informacji na temat możliwych zagrożeń oraz dobrze uzasadnionych, niepochopnych przewidywaniach odnośnie możliwych zastosowań i korzyści;
2) **wiarygodność** w prowadzaniu badań, krytycyzm wobec własnych rezultatów, skrupulatność, troska o szczegóły i pieczołowitość w uzyskiwaniu, zapisywaniu i przechowywaniu danych oraz w przedstawianiu wyników badań; a też nie wykorzystywanie swojego naukowego autorytetu przy wypowiadaniu się poza obszarem własnej kompetencji;

3) **obiektywizm**: opieranie interpretacji i wniosków wyłącznie na faktach, sprawdzalnym rozumowaniu i danych, które są możliwe do potwierdzenia przez innych;
4) **bezstronność** w podejściu do badanego lub prezentowanego problemu czy zjawiska i w przekazywaniu wiedzy;
5) **niezależność** od zewnętrznych wpływów na prowadzenie badań, zarówno wobec zlecających badania czy ekspertyzy, jak też od wpływów ze strony politycznych, ideologicznych lub biznesowych grup nacisku;
6) **otwartość** w dyskusjach na temat własnych badań z innymi naukowcami, co stanowi jeden z kluczowych warunków postępu w nauce oraz w przyczynianiu się do gromadzenia wiedzy przez publikowanie tych wyników, jak również w uczciwym przekazywaniu tej wiedzy ogółowi społeczeństwa;
7) **przejrzystość** w zakresie zbierania, analizowania i interpretowania danych, co wymaga aby dane doświadczalne były właściwie przechowywane i po opublikowaniu stały się dostępne;
8) **odpowiedzialność** przejawiana wobec uczestników badań oraz obiektów badań, w tym również wobec środowiska czy dóbr kultury. Badania, których przedmiotem jest istota żywa mogą być prowadzone jedynie wówczas, kiedy jest to niezbędne oraz zawsze z poszanowaniem godności człowieka i praw zwierząt, na podstawie zgody wyrażonej przez odpowiednie komisje bioetyczne;
9) **rzetelność** w uznawaniu osiągnięć naukowych tych, którym się ono rzeczywiście należy, wyrażająca się poprzez właściwe podawanie źródeł i uczciwe uznawanie udziału należnego innym badaczom, niezależnie od tego czy są to współpracownicy, konkurenci czy poprzednicy;
10) **troska o** przyszłe pokolenia naukowców przejawiająca się wpajaniem swoim uczniom i podopiecznym obowiązujących standardów oraz norm etycznych;
11) ***odwaga*** *w sprzeciwianiu się poglądom sprzecznym z wiedzą naukową oraz praktykom niezgodnym z zasadami rzetelności naukowej.*

Pracodawcy (uniwersytety, instytuty i inne podmioty prowadzące badania) mają obowiązek dbania o to, aby ich pracownicy przestrzegali te podstawowe normy. Szczególnie ważną rolę i odpowiedzialność w ich promowaniu odgrywają jednostki, które prowadzą studia doktoranckie i mają uprawnienia do nadawania stopni i tytułów naukowych. W celu sprostania tej odpowiedzialności, są one zobowiązane do wprowadzenia i stosowania czytelnych zasad dobrej praktyki naukowej, a więc procedur dotyczących rzetelnego prowadzenia badań oraz zasad etyki w nauce. Powinny również krzewić wśród swoich pracowników, na wszystkich etapach ich kariery, wrażliwość na sprawy etyki w badaniach naukowych. Zobowiązane są też do sprawnego zarządzania procedurami gwarantującymi ścisłe przestrzeganie standardów oraz wykrywalność ich naruszania na wczesnym etapie. Jednostki naukowe i uczelnie, które nie podejmują odpowiednich działań zapobiegających naruszeniom powyższych zasad etyki w nauce winne są zaniedbania obowiązków.

3. DOBRE PRAKTYKI W BADANIACH NAUKOWYCH

Określenie „dobra praktyka badań naukowych", obejmuje szczegółowe, powszechnie zrozumiałe i możliwe do wprowadzenia w poszczególnych jednostkach naukowych reguły rzetelnego postępowania odnoszące się do prowadzenia, prezentowania i oceniania badań naukowych, które

mają zapewnić spełnienie etycznych wymogów. Każdy pracownik naukowy od początku swojej kariery powinien być świadomy tych reguł i wiedzieć, jakie konsekwencje przynosi ich naruszenie.

Odpowiedzialność za promowanie i stosowanie dobrych praktyk spoczywa na społeczności naukowej jako całości, a więc na uczestnikach procesu badawczego (studenci, doktoranci, pracownicy i kierownicy zespołów i instytucji badawczych), na instytucjach naukowych (uczelnie, instytuty, stowarzyszenia i organizacje naukowe) oraz na agendach rządowych i pozarządowych działających w obszarze nauki. Wyróżnia się następujące ogólne kategorie dobrych praktyk w nauce, które określają zasady prowadzenia badań oraz prezentacji ich wyników:

1) postępowanie z danymi naukowymi;
2) procedury badawcze;
3) autorstwo oraz publikowanie wyników badań;
4) recenzowanie;
5) formowanie młodej kadry;
6) współpraca międzynarodowa;
7) unikanie konfliktu interesów.

Praktyki te mogą podlegać różnicom kulturowym: definicje, tradycje, regulacje prawne oraz przepisy instytucjonalne mogą różnić się istotnie w poszczególnych dyscyplinach naukowych. Dlatego każda jednostka naukowa powinna, jeśli zachodzi tego potrzeba, zmodyfikować je albo uzupełnić w zgodzie ze swoimi wymogami prawnymi lub tradycjami, tworząc w ten sposób własny zestaw dobrych praktyk i wymagać ich stosowania od swoich pracowników. Dotyczy to również instytucji sponsorujących badania, jak też wydawnictw naukowych. Brak tego rodzaju wewnętrznych zasad postępowania obniża wiarygodność instytucji.

3.1. Praktyki dotyczące postępowania z danymi naukowymi

Wszystkie oryginalne dane źródłowe, a więc pierwotne wyniki badań, na których zostały lub zostaną oparte publikacje, a w niektórych przypadkach również próbki czy materiały pochodzące z prowadzonych badań, powinny być skrupulatnie udokumentowane i bezpiecznie zarchiwizowane w sposób uniemożliwiający manipulowanie nimi i zapewniający po opublikowaniu tych badań ich dostępność przez okres właściwy dla danej dyscypliny, ale nie krótszy niż 6 lat od zakończenia badań.

3.2. Praktyki dotyczące procedur badawczych

1) *Wszystkie badania powinny być prowadzone skrupulatnie, z zachowaniem koniecznej ostrożności. Powinny być poprzedzone analizą towarzyszącego im ryzyka oraz skutków, jakie wyniki badań wywierać mogą na społeczeństwo i środowisko;*
2) *podczas ubiegania się o fundusze na badania powinno się składać realne obietnice i dokładać wszelkich starań dla zrealizowania deklarowanych celów;*
3) w przypadku badań prowadzonych na ludziach należy dbać o zachowanie godności człowieka i okazywać im szacunek uwzględniając wiek, płeć, kulturę, religię, przynależność etniczną czy pochodzenie społeczne;
4) badania z udziałem człowieka należy prowadzić zgodnie z przyjętymi zasadami Deklaracji Helsińskiej, Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Konwencji o Prawach Człowieka i Biomedycynie Rady Europy, a także innymi szczegółowymi wytycznymi, jak np. prawa farmaceutycznego i dyrektywy Komisji Europejskiej dotyczącej badań klinicznych;

5) szczególne obiekty badań, takie jak organizmy żywe, dobra kultury i środowisko naturalne powinny być traktowane z należnym im poszanowaniem i troską;
6) zdrowie, bezpieczeństwo oraz dobro zarówno współpracowników jak i innych osób nie związanych z prowadzonymi badaniami nie mogą być zagrożone;
7) badacze powinni być świadomi potrzeby wyważonego gospodarowania środkami przeznaczonymi na badania. Oznacza to efektywne i oszczędne zarządzanie zasobami (finansowymi i innymi) oraz minimalizację odpadów i strat;
8) zleceniodawcy lub sponsorzy badań powinni być uświadomieni o etycznych i prawnych zobowiązaniach, które wiążą naukowców oraz wynikających z tego ewentualnych ograniczeń, jak również o zasadniczym znaczeniu publikowania wyników badań;
9) w szczególnych, uzasadnionych innymi przepisami przypadkach, naukowiec powinien uszanować poufność danych lub wyników badań, jeśli takie wymagania stawiane są przez zleceniodawcę lub pracodawcę.

3.3. Praktyki autorskie i wydawnicze

1) Naukowcy powinni publikować wyniki swoich badań i ich interpretacje rzetelnie, przejrzyście oraz dokładnie, w taki sposób, aby było możliwe powtórzenie ich lub zweryfikowanie przez innych badaczy. Nie wolno ukrywać niewygodnych wyników badań, podważających stawiane hipotezy robocze, ani zatajać alternatywnych hipotez i sposobów interpretacji;
2) opóźnianie publikowania wyników badań może być usprawiedliwione ochroną własności intelektualnej lub komercyjnej (np. uzyskaniem patentu);
3) prace powiązane powinny być poprawnie cytowane;
4) autorstwo publikacji naukowej musi opierać się wyłącznie na twórczym i istotnym wkładzie w badania, a więc na znaczącym udziale w inicjowaniu idei naukowej, tworzeniu koncepcji oraz projektowaniu badań, na istotnym udziale w pozyskiwaniu danych, w analizie i interpretacji uzyskanych wyników oraz w istotnym wkładzie w szkicowanie i pisanie artykułu lub jego krytycznym poprawianiu z punktu widzenia zawartości intelektualnej;
5) zdobywanie środków finansowych, udostępnianie aparatury i szkolenie w jej stosowaniu, zbieranie danych, czy też ogólny nadzór nad grupą badawczą – same z siebie nie stanowią tytułu do współautorstwa. Przyznanie autorstwa osobie nie spełniającej wymienionych kryteriów oraz odstąpienie autorstwa innej osobie, są niedopuszczalne. Wszyscy autorzy ponoszą pełną odpowiedzialność za publikowane treści, o ile nie określono tego inaczej (np. że są odpowiedzialni tylko za określoną część badań w obszarze swojej specjalności). Pożądane jest, aby przy podawaniu afiliacji autorów, został określony charakter ich wkładu;
6) kolejność podawania nazwisk powinna być zgodna ze zwyczajem obowiązującym w danej dyscyplinie naukowej oraz zostać zaakceptowana przez wszystkich współautorów na wczesnym etapie przygotowywania publikacji;
7) wkład intelektualny innych osób, mających istotny wpływ na publikowane badania powinien zostać stosownie zaznaczony;
8) uzyskane wsparcie finansowe, jak również innego rodzaju pomoc, powinno zostać stosownie zaznaczone;
9) każdy z autorów powinien zawczasu ujawnić potencjalne konflikty interesów;
10) publikowanie tej samej pracy (lub istotnych jej części) w wielu czasopismach może zostać zaakceptowane tylko za zgodą ich redaktorów i zawsze należy podać odwołanie do pierwszej publikacji pracy. Tego typu powiązane ze sobą artykuły należy uwzględniać w dorobku autora jako jedną pozycję;

11) w kontaktach z ogółem społeczeństwa oraz mediami obowiązują te same standardy uczciwości i precyzji co przy publikowaniu wyników prac. Wyolbrzymianie znaczenia wyników badań i ich praktycznych zastosowań jest praktyką naganną. Złą praktyką jest też ogłaszanie wyników w publicznych mediach, zanim zostaną one zaakceptowane do druku we właściwych dla tematyki pracy periodykach naukowych.

3.4. Praktyki dotyczące recenzowania i opiniowania

1) Recenzenci i opiniodawcy nie mogą podejmować się zadania związanego z oceną prac naukowych, dorobku naukowego lub pomysłów badawczych innych naukowców, gdy wykracza ono poza zakres ich naukowego doświadczenia i kompetencji;
2) recenzenci i opiniodawcy biorący udział w ocenie projektów badawczych, publikacji, dorobku naukowego, wniosków o objęcie stanowiska w instytucjach naukowych bądź innych form uznania, powinni odmówić udziału w procesie oceniania we wszystkich tych przypadkach gdy występuje konflikt interesów pomiędzy nimi a osoba ocenianą;
3) recenzje i opinie powinny być skrupulatne, dokładne i obiektywne, a oceny uzasadnione. Nieuzasadnione recenzje pozytywne są równie naganne, jak nieuzasadnione recenzje negatywne;
4) recenzenci publikacji naukowych powinni zachować swoje opinie w poufności do chwili ukazania się tych publikacji w druku;
5) zarówno recenzenci, jak i redaktorzy prac naukowych nie mogą bez zgody autora wykorzystywać danych lub koncepcji zawartych w dostarczonych im tekstach.

4. NIERZETELNOŚĆ W BADANIACH NAUKOWYCH

Nierzetelność w nauce stanowią przewinienia przeciwko obowiązującymi w środowisku naukowym zasadom etycznym i przyjętym dobrym praktykom.

4.1. Rażące przewinienia

Do najpoważniejszych przewinień, szczególnie godzących w etos badań naukowych, należą fabrykowanie i fałszowanie wyników badań, które stanowią rażące naruszenie podstawowych zasad uprawiania nauki, a także plagiatowanie, będące niedopuszczalną formą przewinienia przeciwko innym badaczom.

1. **Fabrykowanie** wyników polega na zmyślaniu wyników badań i przedstawianiu ich jako prawdziwych;
2. **Fałszowanie** polega na zmienianiu lub pomijaniu niewygodnych danych, przez co wyniki badań nie zostają prawdziwie zaprezentowane;
3. **Plagiatowanie** polega na przywłaszczeniu cudzych idei, wyników badań lub słów bez poprawnego podania źródła, co stanowi naruszenie praw własności intelektualnej.

Przewinienia te (tzw. FPP) mogą pojawić się zarówno na etapie składania propozycji badawczej i aplikowania o fundusze, podczas prowadzenia i recenzowania badań naukowych, jak i podczas prezentowania ich wyników w momencie publikowania, przy przytaczaniu wyników badań innych badaczy, w przygotowywaniu ekspertyz oraz w popularyzowaniu nauki. Popełnienie tych przewinień może przyczynić się do dyskwalifikacji ich sprawcy jako naukowca. Ich ujawnienie musi więc bezwzględnie prowadzić do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego.

Do szczególnie rażących naruszeń rzetelności należy wystawienie fałszywej recenzji rozpraw doktorskich, habilitacyjnych, wniosków o tytuły profesorskie i wszelkich wniosków o zatrudnienie w instytucjach naukowych, a także projektów badawczych oraz uchylanie się od wyrażenia opinii lub jej odmowa, w przypadku gdy ocena, zdaniem opiniującego, powinna być negatywna.

Naruszenia zasad etyki, popełnione przez studentów lub młodych naukowców powinny zostać bezzwłocznie skorygowane i spotkać się z reprymendą ze strony kierowników lub opiekunów naukowych. Gdy pomimo tego stwierdzi się ich powtarzanie, sprawa wymaga podjęcia działań dyscyplinarnych.

4.2. Inne niewłaściwe zachowania

Oprócz rażących naruszeń rzetelności w nauce (FPP) występuje wiele innych niewłaściwych zachowań pojawiających się w badaniach naukowych. Należy do nich niestosowanie się do dobrych praktyk pracy naukowej, a w szczególności niedbałe prowadzenie badań i analizy ich wyników oraz niechlujność obchodzenia się z danymi, niewłaściwe praktyki przypisywania autorstwa oraz zaniedbania ze strony recenzentów i redaktorów.

Równie naganne są wszystkie formy prześladowania i dyskryminacji uczniów czy współpracowników, niewłaściwe wykorzystywanie funduszów na badania oraz nieujawnianie konfliktów interesu.

4.3. Ogólne zasady postępowania w przypadku wykrycia nierzetelności

Główna odpowiedzialność za postępowanie z ujawnionymi przypadkami nadużyć spada na pracodawców zatrudniających naukowców, a więc uczelnie, instytuty naukowe oraz publiczne i niepubliczne centra badawcze.

Wszystkie zarzuty o nierzetelność w prowadzeniu badań naukowych muszą zostać właściwie wyjaśnione, zaś w przypadku potwierdzenia ich zasadności – zaistniałe fakty i okoliczności powinny zostać szczegółowo zbadane dla podjęcia odpowiednich działań naprawczych i dyscyplinarnych, w oparciu o obowiązujące przepisy prawne. Należy zadbać, aby w postępowaniu brały też udział osoby mające duże doświadczenie w dziedzinie nauki, z którą wiąże się wykryte nadużycie.

Reakcja na zachowania niezgodne z etyką w nauce powinna zależeć od wagi nadużycia, od tego czy zostało ono popełnione celowo, od jego skutków oraz innych okoliczności obciążających bądź łagodzących.

Niewłaściwe procedowanie w przypadkach ujawnienia nierzetelności, takie jak: niezgłoszenie zaobserwowanego faktu przewinienia, próby zatuszowania sprawy, odwet na demaskatorach czy też naruszenie właściwych procedur – może zostać również sklasyfikowane jako rażące naruszenie podstawowych zasad etyki w badaniach naukowych.

5. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach o naruszenie zasad rzetelności w nauce

1. Tryb zgłaszania zarzutu

Osoba, która wykryła nierzetelność lub nabrała uzasadnionych podejrzeń, że został popełniony czyn niezgodny z etyką w nauce, jest zobowiązana do zgłoszenia problemu kierownikowi jednostki, w której prowadzone są badania (rektorowi w przypadku uczelni, dyrektorowi instytutu w przypadku instytutów badawczych albo kierownikowi jednostki w przypadku innych jednostek naukowych) lub właściwemu rzecznikowi dyscyplinarnemu, a gdy na szczeblu kierownictwa istnieje konflikt interesów – kierownikowi nadrzędnej instancji (np. organu nadzorującego). Zgłoszenie powinno zawierać sprecyzowanie zarzutu, jego szczegółowe uzasadnienie, podpis i dane kontaktowe. Tożsamość osoby zgłaszającej nierzetelność (tzw. demaskatora) nie podlega ujawnieniu aż do chwili wszczęcia postępowania dyscyplinarnego.

W przypadku, gdy osoba zgłaszająca uzna to za bardziej właściwe – zarzut może być zgłoszony do Komisji do spraw etyki w nauce na ręce jej Przewodniczącego, który może zwrócić się do osoby zgłaszającej o dodatkowe wyjaśnienia. Jeśli uzna, że w świetle przytoczonych w zgłoszeniu okoliczności zarzuty są zasadne przekazuje je kierownikowi jednostki, w której zatrudniony jest domniemany sprawca wykroczenia w celu wszczęcia postępowania.

W szczególnych przypadkach Komisja do spraw etyki w nauce może z własnej inicjatywy kierować sprawy dotyczące naruszeń zasad etyki w nauce przez pracowników uczelni, instytutów badawczych i jednostek naukowych PAN do właściwych organów tych jednostek z zaleceniem przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego. Informacje o wynikach tego postępowania wyjaśniającego przekazywane są niezwłocznie do wiadomości Komisji do spraw etyki w nauce.

2. Postępowanie wyjaśniające

Postępowanie wyjaśniające, którego celem jest stwierdzenie, czy wszczęcie postępowania dyscyplinarnego jest uzasadnione, przeprowadza rzecznik dyscyplinarny. Jeśli informacje przekazane rzecznikowi dyscyplinarnemu dotyczą rażącego naruszenia zasad etyki (pkt 4.1 niniejszego Kodeksu) rzecznik dyscyplinarny zobowiązany jest do wszczęcia postępowania wyjaśniającego z urzędu. W innych wypadkach wszczęcie postępowania wyjaśniającego następuje na wniosek organu powołującego rzecznika, tj. rektora uczelni albo rady naukowej instytutu badawczego lub instytutu PAN, a także gdy rzecznik dyscyplinarny uzna to za celowe.

Niezwykle istotne jest zapewnienie rzecznikowi właściwych możliwości działania. Postępowanie wyjaśniające powinno być szczególnie wnikliwe, drobiazgowe, prowadzone zgodnie z procedurami obowiązującymi w danej instytucji i z poszanowaniem prawa obwinionego do obrony, z zachowaniem dokładności i obiektywizmu. Uczestnicy postępowania wyjaśniającego powinni ujawnić wszelkie okoliczności, w tym także te, które mogą być przyczyną konfliktu interesów. Dokumentacja dotycząca wszystkich aspektów postępowania wyjaśniającego ma być szczegółowa. Osoba, wobec której postawiono zarzut powinna zostać bezzwłocznie powiadomiona o wszczęciu postępowania wyjaśniającego. Należy jej zapewnić możliwość przedstawiania wyjaśnień i prawo do pomocy prawnej.

Ważnym warunkiem utrzymania najwyższych standardów w tych sprawach jest ścisła poufność postępowania wyjaśniającego i ograniczenie kręgu osób poinformowanych o tym postępowaniu, a także właściwe zabezpieczenie dokumentacji, w celu ochrony osób zaangażowanych w postępowanie, pod warunkiem, że nie szkodzi to postępowaniu albo zdrowiu i bezpieczeństwu oraz dobru uczestników postępowania. Niezbędne ujawnienie informacji osobom trzecim powinno odbywać się pod warunkiem zobowiązania tych osób do zachowania poufności, chyba że są one już do tego zobowiązane z racji wykonywanej funkcji. Postępowanie wyjaśniające powinno kończyć się poufnym raportem, zawierającym ustalenia i zalecenia w sprawie dalszego postępowania. Kopię raportu otrzymuje osoba zgłaszająca i osoba oskarżona.

W przypadku, gdy kierownik jednostki na podstawie raportu stwierdzi, że zarzut nierzetelności był nieuzasadniony, chociaż postawiono go w dobrej wierze, postępowanie ulega zakończeniu, o czym powiadamiane są strony. Osoba oskarżona powinna mieć prawo zażądania, aby podano do publicznej wiadomości, iż zarzuty wobec niej zostały oddalone. Jeżeli natomiast kierownik instytucji stwierdzi, że zarzuty nie zostały postawione w dobrej wierze, wtedy podejmuje określone działanie dyscyplinarne względem osoby, która je postawiła.

Jeżeli postępowanie wyjaśniające prowadzone było na podstawie zawiadomienia złożonego z własnej inicjatywy przez Komisję do spraw etyki w nauce, to wyniki tego postępowania, bez zbędnej zwłoki, mają zostać przekazane Komisji (zgodnie z art. 39 ust. 2 ustawy z 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk).

3. Postępowanie dyscyplinarne

Celem postępowania dyscyplinarnego jest ustalenie, czy zarzucany czyn miał miejsce oraz wydanie orzeczenia o treści zależnej od tego ustalenia. Postępowanie to prowadzone jest – odpowiednio do miejsca zatrudnienia pracownika - na podstawie przepisów ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk, ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym oraz ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych. Przepisy te regulują szczegółowo sposób prowadzenia postępowania, treść zapadających w postępowaniu orzeczeń, katalog kar dyscyplinarnych, tryb odwoławczy od orzeczenia komisji dyscyplinarnej pierwszej instancji, możliwość wznowienia postępowania oraz środki zaskarżania orzeczeń dyscyplinarnych do sądu.

Należy zadbać o to, aby w składach orzekających komisji dyscyplinarnych, na czas rozpatrywania danej sprawy, nie uczestniczyły osoby mające związki z obwinionym w tej sprawie, jak również z osobą zgłaszającą, lub które są narażone na inny konflikt interesów. O wszczęciu postępowania dyscyplinarnego kierownik instytucji niezwłocznie powiadamia, z zachowaniem szczególnej poufności, kierowników agencji finansujących projekt, w ramach którego postępowanie zostało wszczęte. Przy przyznawaniu publicznych środków finansowanych na badania naukowe brane są pod uwagę prawomocne orzeczenia komisji dyscyplinarnych w sprawach związanych z naruszeniem etyki w nauce. Niepoinformowanie kierowników agencji przyznających środki finansowe na naukę o wyniku postępowania dyscyplinarnego, zatajenie takiego postępowania, jak również zlekceważenie sygnałów o istniejących w jednostce naukowej nieprawidłowościach i niepodjęcie odpowiednich działań wyjaśniających i dyscyplinarnych – uniemożliwia tej jednostce uzyskanie publicznych środków finansowych na badania do czasu wdrożenia odpowiednich działań naprawczych.

4. Opinie Komisji do spraw etyki w nauce

Wszystkie powołane wyżej przepisy przewidują możliwość zwracania się przez komisje dyscyplinarne do Komisji do spraw etyki w nauce o wydanie opinii w przypadku istnienia wątpliwości dotyczących kwalifikacji wykroczenia. Ze względu na szczególne znaczenie prawne takiej opinii, która wiąże następnie komisję dyscyplinarną w ustaleniu treści naruszenia zasad etyki w nauce, komisja dyscyplinarna powinna w swoim wystąpieniu szczegółowo wyjaśnić, na czym polegają jej wątpliwości. Do wystąpienia powinny być dołączone akta sprawy.

Załącznik 2. Praktyki dotyczące współpracy międzynarodowej

W przypadku projektów międzynarodowych, należy przed rozpoczęciem badań ustalić, które z państw jest właściwe dla przeprowadzenia dochodzenia w przypadku pojawienia się zarzutu naruszenia zasad etyki lub rzetelności naukowej i jak to postępowanie powinno zostać zorganizowane, a co ważniejsze, jak należy postępować w sytuacji, gdy istotne elementy polityki poszczególnych krajów są w tym zakresie wzajemnie niezgodne. Zaleca się, aby w takich przypadkach oprzeć się na zaleceniach, które proponuje Komisja Koordynująca Globalnego Forum Nauki OECD i na zaproponowanym przez nią przykładowym tekście Umowy Międzynarodowej, który powinien stanowić element formalnej dokumentacji wspólnego projektu.

Przykładowy tekst Porozumienia dotyczącego rzetelności naukowej przy podejmowaniu międzynarodowych badań, sugerowany przez Komisję Koordynującą Globalnego Forum Nauki OECD.

We, the parties, agree:

10) to conduct our research according to the standards of research integrity, as defined in the 'Guidance Notes for Developing Procedures to Investigate Research Misconduct Allegations in International Collaborative Research Project'[1] and other appropriate documents, including: (specify the national codes of conduct and disciplinary or national ethical guidelines that apply);
11) that any suspected deviation from these standards, in particular alleged research misconduct, will be brought to the immediate attention of (all designated contact point(s)) and investigated according to the policies and procedures of (to be filled in with the body with primary responsibility), while respecting the laws and sovereignty of the States of all participating parties;
12) to cooperate in and support any such investigations and to accept (subject to any appeal process) the conclusions of any such investigation and to take appropriate actions.

[1] www.oecd.org/dataoecd/42/34/42770261.pdf